

مطالعات تمدنی

تحلیل نظری و تاریخی پیرامون مؤلفه‌های فرهنگ و تمدن اسلامی

(جلد اول)

با انتمای سید حسین حسینی
(عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)

نقد فرهنگ

۱۳۹۸

• سرشناسه: حسینی، سیدحسین، ۱۳۴۴-
• عنوان و نام پدیدآور: مطالعات تمدنی: تحلیل نظری و تاریخی پیرامون مولفه‌های فرهنگ و تمدن اسلامی / به اهتمام سیدحسین حسینی.
• مشخصات نشر: تهران: نقد فرهنگ، ۱۳۹۸.
• مشخصات ظاهری: ج ۲.
• شابک: دوره: ۴-۲۴-۶۶۸۲-۶۲۲-۹۷۸؛ ج ۱: ۳-۲۱-۶۶۸۲-۶۲۲-۹۷۸؛ ج ۲: ۷-۲۳-۶۶۸۲-۶۲۲-۹۷۸
• وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
• عنوان دیگر: تحلیل تاریخی و پیرامون مولفه‌های فرهنگ و تمدن اسلامی.
• موضوع: تمدن اسلامی - تمدن اسلامی - تاریخ: فرهنگ اسلامی - تاریخ.
• رده‌بندی کنگره: DS۳۶/۸
• رده‌بندی دیویی: ۹۰۹۷۶۷۱
• شماره کتابشناسی ملی: ۸۳۰۰۵

نقد فرهنگ

نشانی: پردیس، میدان عدالت، خ فروردین جنوبی خ سعدی مجتمع قائم ۱، بلوک A2، واحد ۲۰۳

تلفن: ۷۱۲۷۱۷۴۸ | مراکزپخش: ۶۶۴۶۰۹۹، ۷۰۷، ۶۶۹۶۷۰۷، ۸۶۵۲۵

• نام کتاب: مطالعات تمدنی: تحلیل نظری و تاریخی پیرامون مؤلفه‌ها، فرهنگ و تمدن اسلامی (جلد اول)

• به اهتمام سید حسین حسینی

• نوبت چاپ: چاپ اول

• سال انتشار: ۱۳۹۸

• تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

• قیمت: جلد اول: ۷۵۰۰۰ تومان، جلد دوم: ۱۰۰۰۰ تومان، دوره دو جلدی: ۱۷۵۰۰۰ تومان

• شابک: دوره: ۴-۲۴-۶۶۸۲-۶۲۲-۹۷۸؛ ج ۱: ۳-۲۱-۶۶۸۲-۶۲۲-۹۷۸؛ ج ۲: ۷-۲۳-۶۶۸۲-۶۲۲-۹۷۸

© کلیه حقوق محفوظ و مخصوص انتشارات نقد فرهنگ است.

فهرست

۹	مقدمه
۱۵	ساختار همایش
۱۹	فصل اول: مبادی و ضرورت‌شناسی
۲۱	ضرورت‌ها و طراحی تمدن
۳۳	تحلیل معرفتی ماهیت پاسخگویی تمدن اسلامی به نیازهای انسان
۴۵	فصل دوم: معنا و مفهوم‌شناسی
۴۷	بررسی مفهومی واژه‌های فرهنگ، تمدن و تاریخ
۷۵	بررسی مفهومی واژه‌های تاریخ، فرهنگ و تمدن
۹۱	مبانی حاکم بر مهندسی تمدن اسلامی
۱۱۷	فصل سوم: پیدایی و پدیدارشناسی تاریخی
۱۱۹	سهم ارزشمند ایران دوران صفوی در فرهنگ و تمدن اسلامی
۱۳۳	نوروز: از تمدن ساسانی تا تمدن اسلامی
۱۴۳	جایگاه و نقش غیرمسلمانان در شکل‌گیری تمدن اسلامی (در ایران)
۱۶۳	نیم نظریه‌ای در باب جهش‌های تمدنی ایرانیان
		بررسی نظریه‌های مربوط به رشد علم در دوره اسلامی و نقد آن‌ها از رهیافت جامعه‌شناسی
۱۸۱	تفهمی

- زبان فارسی، یگانه رسانه تمدن اسلامی - ایرانی ۱۹۳
- سیرآموزش در تمدن اسلامی تا آخر عصر اول عباسی (۲۳۲هـ) ۲۱۱
- «نقش عقلانیت ایرانی در شکل‌گیری زبان‌شناسی اسلامی» ۲۲۷
- تاریخ پژوهی در تمدن اسلامی ۲۴۳
- تأثیر فرهنگ و تمدن فارسی بر فرهنگ عربی - اسلامی و ابن المقفع ۲۵۷
- نقش مساجد در توسعه فرهنگ و تمدن اسلامی ۲۷۷
- تأثیر فرهنگ و تمدن اسلام و ایران بر ایلخانان مغول ۲۹۵
- جایگاه نه‌ای آ‌وشی مؤثر در تمدن اسلامی ۳۲۷
- اندلس - نمود بینی شکوه و عظمت تمدن اسلامی ۳۴۵
- پیدایش پایگاه‌های علمی در کرمان ۳۶۵
- تحولات عنصر «کان» آ‌رش در تمدن اسلامی - ایرانی ۳۷۷
- رمانتیسیم اسلامی شیعی در عصر حکومت پهلوی دوم ۳۹۳
- انتقال و تعاملات علوم اسلام در ایران ۴۰۳
- بررسی تطبیقی مراحل و عوامل تحول تمدن غرب و اسلامی معاصر: راهکارهایی
برای جمهوری اسلامی ایران ۴۱۷
- بررسی فرهنگ عرب پیش از اسلام از دیدگاه تاریخی - بهج البلاغه ۴۳۹

WWW.KOOLAH.COM

مقدمه

تمدن‌داری مستلزم تمدن پژوهی است و امروزه فرهنگی که به سمت تمدن‌سازی حرکت نکند، قابلیت جامعه‌پردازی را از دست خواهد داد و بدون تردید به لایه‌های درونی و فردی فروکاسته خواهد شد. شاید در همین بنیان است که در دوره کنونی، تحلیل و بازکاوی مفهوم و ارزیابی منتقدانه مؤلفه‌های تمدن به یکی از ضروری‌ترین نیازهای پژوهشی جوامع علمی تبدیل شده است و مطالعات تطبیقی و میان‌رشته‌ای در حوزه فرهنگ و تمدن، پدمانه و پرآوازه است و البته هم‌افقی فرهنگ پژوهی با تمدن پژوهی نیز هم‌بطن برنهاد تأکید می‌ورزد. با این همه فرهنگ و تمدن از آن دست واژه‌ها و مفاهیمی است که تبدیل‌ناپذیری حوزه‌های کارکردی شان، تلاش اندیشمندان در قرون گذشته نیز شناخت همه ابعاد آن را مانع‌ساخته است. و هرآینه این امر در حوزه فرهنگ و تمدن اسلامی دوچندان می‌نماید چرا که با بسش‌ها و چالش‌های روزافزونی روبرو است؛ تمدنی که محتاج بازشناسی حیات پیشینی و احیاء و بازآفرینی ساختارهای نوپسینی است و البته که در شرایط کنونی جهان معاصر، در عرصه ظهور و بروز سیرة تمدن رقیب نیز قرار دارد.

در همین راستا پژوهشکده فرهنگ اسلام و ایران در دو سال گذشته نگاه علمی و ملی خود و با هدف تحلیل مبانی، مفاهیم، پدیدارشناسی، ریشه‌یابی، نظریه‌پژرسی و آفرینش پژوهی پیرامون فرهنگ و تمدن اسلامی، تصمیم به برگزاری همایش ملی تمدن‌شناخت (تعمیرات نظری) و تاریخی پیرامون مؤلفه‌های فرهنگ و تمدن اسلامی گرفت تا از این طریق راهی نودر مسیر مباحث و مطالعات نوین تمدن پژوهی بگشاید و خدای بزرگ را سپاسگزار هستیم که در این جهت از یاری مراکز علمی و پژوهشی مطرح کشور نیز برخوردار شدیم. این همکاری علاوه بر اینکه سبب شد موضوع و اهداف همایش برای بسیاری از محققین و اهل نظر، تبدیل به یک مساله شود تا هریک از زاویه و نگاهی، ابعاد گوناگون آن را مورد واکاوی قرار داده و در نهایت جامعه علمی کشور را به ضرورت تأمل و تفکر در نیازهای تمدنی جامعه ایرانی اسلامی امروز دلالت کند، نیز نشان از تازگی و بایستگی مساله داشت

که توجه بسیاری را به خود جلب کرد.

براین اساس اهداف همایش ملی تمدن شناخت چنین تعریف شدند:

- ۱- ضرورت توجه به مطالعات تطبیقی و میان رشته‌ای در حوزه «تمدن پژوهی»
 - ۲- تحلیل و طراحی مؤلفه‌های تمدن اسلامی ایرانی و توجه اندیشمندان به حوزه‌های ناآکاویده مهندسی تمدن اسلامی.
 - ۳- زمینه‌سازی جهت شکل‌گیری رشته‌های جدید دانشگاهی در حوزه مطالعات بنیادی فرهنگ اسلام و ایران.
 - ۴- بومی‌سازی دانش‌های جدید و کاربرد آن‌ها در مسیر ارتقاء و تعالی جامعه.
 - ۵- ایجاد فضای آزاداندیشی عقلانی و خلاق در جامعه علمی جهت تولید نظریه‌های علمی و بومی در حوزه مطالعات تمدنی.
 - ۶- تحلیل تفاوت‌های ساختاری تمدن اسلامی با تمدن غربی.
 - ۷- پژوهش پیرامون بنیادهای در خصوص امکان و چگونگی وقوع تمدن اسلامی نوین در جهان معاصر.
- هرآینه با توجه به اهداف پیش‌یاد، مروری ۶ گانه زیر تعیین و طی فراخوانی جهت پذیرش مقاله اعلام گردید:

(الف) مبادی و ضرورت‌شناسی

ضرورت شناخت و انگیزه‌های تحلیل مؤلفه‌های فرهنگ و تمدن اسلامی

تحلیل مبانی و ضرورت‌های نظری و کاربردی

ضرورت‌ها و طراحی تمدن اسلامی

تحلیل معرفتی ماهیت پاسخگویی تمدن اسلامی به نیازهای انسان

تحلیل فلسفه تمدن اسلامی

اولویت‌های پژوهشی در حوزه فرهنگ و تمدن اسلامی

(ب) معنا و مفهوم‌شناسی

بررسی مفهومی واژه‌های فرهنگ، تمدن و تاریخ

بررسی ارتباط هندسی مفاهیم و تحلیل الگوی نسبت نظری آن‌ها با یکدیگر

ماهیت مفهومی تمدن اسلامی آینده آل و تحلیل مؤلفه‌های آن

تعاریف، چیستی و چگونگی تمدن اسلامی

نقش عناصر سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در تحلیل مفهومی تمدن اسلامی

- زبان‌شناسی فرهنگ و تمدن اسلامی
 ج) پیدایی و پدیدارشناسی تاریخی
 سیر تحول آموزش در تمدن اسلام و ایران
 بسترها و علل و عوامل شکل‌گیری تمدن اسلامی
 بررسی زمینه‌ها و محدوده تاریخی و جغرافیایی تمدن اسلامی
 جایگاه و شکل‌گیری نهادهای مؤثر در تمدن اسلامی
 تحلیل علل رشد و رکود تمدن اسلامی
 بررسی تأثیر سیاست‌های حکومت‌ها در تمدن اسلامی
 بررسی پیوندهای تاریخی و تحلیل ارتباط تمدن اسلامی با تمدن غربی و ایرانی
 تحلیل ارتباط تمدن ایرانی، رنسانس و تمدن اسلامی
 تحلیل ساختاری تمدن ایرانی و خدمات متقابل اسلام و ایران
 بررسی تعاملات و تبدلات بین تمدنی
 مکالمه بین‌تمدنی تمدن اسلام با سایرین
 د) شناخت ریشه‌ها، منابع تمدن و مآخذ
 تحلیل منابع و مآخذ فرهنگ تمدن اسلامی و تأثیرات آن‌ها
 بررسی تأثیر و بازتاب آموزه‌های قرآن (ص) و پیامبر (ص) و معصومین (ع)
 بازکاوی آثار و بنیان‌های فکری و گرایش‌های فقهی، عرفانی، کلامی، فلسفی و تفسیری
 تحلیل جایگاه دانش و فن‌آوری در حوزه تمدن اسلامی
 شخصیت‌شناسی و جایگاه اندیشمندان مسلمان در فرهنگ و تمدن اسلامی
 ه) نظریه‌ها و تمدن پژوهی
 تحلیل تمدن اسلامی در منظر مظریه‌ها و تئوری‌های علوم انسانی
 بررسی تأثیر مکاتب و رهیافت‌های سنتی و مدرن در تحلیل مؤلفه‌های تمدن اسلامی
 نقد و نوآوری در حوزه نظریه‌پردازی تمدن پژوهی
 نسبت علم دینی با تمدن اسلامی
 تحلیل نسبت تحول در علوم انسانی با ساختارهای تمدن اسلامی
 تحلیل نسبت تمدن پژوهی و نظریه پژوهی
 و) چالش‌ها و آینده پژوهی
 تمدن اسلامی و افق‌ها و چالش‌های پیش رو

تحلیل نسبت گذشته، حال و آینده تمدن اسلامی
 بررسی تمدن اسلامی در چشم‌انداز آینده‌ها
 تحلیل ایده آل‌ها و آرمان‌های جهان اسلام در نسبت با تمدن اسلامی
 بررسی نسبت وضعیت مطلوب و موجود جهان اسلام با یکدیگر
 تحلیل سطوح موجود جهان اسلام در نسبت با امت‌ها و با دولت‌ها در نقشه جامع تمدن اسلامی
 تحلیل منابع انسانی، اقتصادی، معنوی، فرهنگی و جغرافیایی جهان اسلام در نقشه جامع
 تمدن اسلامی

تحلیل راه‌نماهای انتقال به افق آینده تمدن اسلامی در کوتاه مدت و دراز مدت
 ریشه‌یابی چالش نسبت جهانی‌سازی با تمدن اسلامی
 تحلیل نسبت برنامه‌ریزی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی در سطح جهان اسلام با آینده تمدن
 اسلامی

تمدن اسلامی و بحران‌ها
 بدین سان پس از تهیه فراخوان علمی وین، نمایش و ارسال آن به مراکز دانشگاهی و علمی کشور، تعداد
 ۱۶۰ چکیده از سراسر کشور به دبیرخانه نمایش واصل شد که از این مقدار، به پاره‌ای مقالات به
 دلیل عدم تناسب با محورهای فراخوان، عدم پذیرش داده شد و تعدادی نیز با توصیه‌نامه مورد
 پذیرش قرار گرفت و از نویسندگان درخواست شد نسبت اصلاح چکیده مقاله خود اقدام کند.

بحمدالله در مسیر ارزیابی علمی مقالات از همکاری خوب و پیرانگیزه داوران محترم در مراکز
 مختلف علمی و پژوهشی کشور برخوردار بودیم؛ داوران، سازران، که هر یک از صاحب‌نظران و
 متخصصان رشته خود هستند. طبیعی است این حسن برخورد، عزیزان گرامی را می‌بایست
 به حساب نیک منشی، حساسیت علمی، علاقه استادان به رشته‌های تازه، سطح پژوهشی جامعه
 علمی کشور و ضرورت طرح اولویت‌های تحقیقی امروز میهن اسلامی دانست. عناوین متنوع و
 گونه‌گون، موضوعات جدید، نگاه‌های متفاوت و گاه متعارض به مسائل، توجه به مباحث
 میان‌رشته‌ای، و حوزه مطالعات تطبیقی، پوشش مقالات در زیر‌محورهای علمی فراخوان همایش،
 مشارکت چهره‌های متفاوت و نیز محققین تازه‌نفس، پوشش مناسب کشوری از دانشگاه‌ها و مراکز
 علمی سراسر کشور، مشارکت و هم‌اندیشی صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی، و البته تلاش برای
 طرح علمی مساله مورد نظر و رعایت قواعد و آداب مقاله‌نویسی پژوهشی از ویژگی‌های مقالات
 ارسالی به دبیرخانه همایش محسوب می‌گردد.

لازم است از تمامی مسئولین و اعضای هیئت علمی مراکز همکار همایش ملی «تمدن

شناخت «تشکر کنم و امید داشته باشم ره‌آورد این دیدار علمی، همکاری‌های مهم‌تر و انشا الله افق‌گشایی‌های بهتر در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی ایرانی باشد. همچنین قدردان تلاش‌های خالصانه همکاران محترم و سخت‌کوش دبیرخانه همایش و پژوهشکده فرهنگ اسلام و ایران هستم که قطعاً بدون یاری و همدلی آنان چنین حرکتی سرانجام نمی‌یافت.

پژوهشکده فرهنگ اسلام و ایران، از جمله مراکز پژوهشی است که اگرچه در آغاز راه خود قرار دارد اما آستانه بزرگی را در روی دارد و دست‌یاری خود را به روی تمامی دوستداران پژوهش و تحقیق مستقل، کارآمد و تمدن‌ساز می‌گشاید. در دنیای معاصر کنونی مساله‌سازی و مساله‌یابی صحیح یکی از دغدغه‌های مهم و ضروری در حوزه علوم انسانی است و به‌ویژه این امر در ایران اسلامی امروز اهمیتی چندانی ندارد و تا جامعه علمی کشور در گزینش و پردازش دقیق این امر چشمان تیزبین و فاهمه‌روشن مندی داشته‌اشد، نخواهد توانست راهبردی معقول و منطقی‌ای از خود نشان دهد و در این صورت به دام حرکت‌های غیربصیرانه‌ای افتد و به ناچار مجبور خواهد شد به جای خلاقیت و نوآوری متناسب با نیازها و آرمان‌های جامعه خود، به پیروی‌های تقلیدی صوری از دستاوردهای دیگران رو آورده. چنین می‌اندیشم که چنانچه این همایش تنها بتواند ما را در مسیر فهم و کشف مسائل مهم امروزی ما رازی دهد، به اصلی‌ترین هدف خود دست‌یافته است. به این امید نیک.

سید حسین حسینی

رئیس پژوهشکده فرهنگ اسلام و ایران

۱۳۹۰/۱/۱

۱. اشاره به روایت امام صادق (ع) که فرمود: **الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الظَّرْفِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا** (الكافی، ج ۱، ص ۴۳).